

VLASTNÉ MENÁ, ICH SÉMANTIKA A FILOZOFICKÉ PROBLÉMY (IV)

Pavel CMOREJ – Dezider KAMHAL – Marián ZOUHAR

CMOREJ, P.: Nebudem už reagovať na Dežove výhrady k mojim terminologickým návrhom a vyjadrovať sa k problémom, o ktoré sme zavadili v tejto súvislosti. Obmedzím sa na číre konštatovanie všeobecného nesúhlasu s tým, čo povedal na margo mojej poslednej repliky. Pokračovanie by zrejme nemalo konca. Napísal som toho dost', aby si čitateľ mohol urobiť svoj názor aj bez môjho ďalšieho príspevku. Pre budúcnosť a pokračovanie nášho dialógu mi stačí Dežovo ubezpečenie, vyslovené na Marošovu adresu, že „nikto nemôže namietat' proti [jeho, teda ani môjmu] pokusu navrhnúť nový spôsob používania výrazu“, pravda, ak ho predložím „jasne, nezahmlene“, čo som podľa môjho názoru aj urobil. V mojom prípade Dežo dospel dokonca k názoru, že môžem používať „výrazy, aké len [chcem] a ako len [chcem], len nech je jasné, či ich [používam] v bežnom zmysle, alebo ... inak, ako sa bežne používajú“. Myslím, že i tomuto postulátu som vrchovato vyhovel. Na svoju obhajobu musím pripomenúť, že už v prvom odseku o „používaní“ a „použití výrazov“ som povedal, že ich „navrhujem v tomto dialógu dôsledne“ (kurzívou dodávam) odlišovať, a slovo „návrh“ som neskôr ešte niekoľkokrát zopakoval a zároveň som poukázal na to, v čom sa môj návrh zhoduje s bežným používaním a v čom sa od neho líši. V tomto bode sa naše názory nestretli.

Na základe skúsenosti získanej v diskusií o význame slov „používanie“ a „použitie“ musím konštatovať, že oháňanie sa autoritou bežného jazyka v otázkach týkajúcich sa významu slov, ktoré sú v ňom samom nejasné alebo neostre, je niekedy veľmi problematické a neproduktívne. Práve ono vyvoláva filozofické omyly a zmätky, po ktorých tak pasie Dežo. Ako možno rozhodnúť spor, v ktorom jedna časť Slovákov interpretuje nejaký výraz jedným a druhá časť Slovákov iným spôsobom, keď obidve strany sú presvedčené, že majú pravdu? Nebolo by rozumnejšie pripustiť, že v takom prípade prirodzený jazyk pripúšťa obidve interpretácie a aspoň pre potreby diskusie sa dohodnúť na jednej z nich alebo navrhnúť tretie chápanie? Načo sa škriepiť o tom, či už jedno použitie výrazu môžeme označiť za používanie, keď v bežnom jazyku sa slová „používanie“, „použitie“ často používajú dokonca ako synonymá?!

Ma margo Dežovej poslednej repliky pripájam ešte dve poznámky: 1. Nechápem, prečo by som mal prijať celú kritiku, keď súhlasím iba s jej časťou alebo s niečím, čo si vo svojej kritike len nevdojak naznačil. Vôbec si nemyslím, že čiastočným „akceptovaním kritiky“ možno „kedykoľvek vyklázať spod ľubovoľnej kritiky“. 2. Tvoje tvrdenie, že moje návrhy na spresnenia bežných výrazov „nesmerujú k ničomu inému než práve k vytvoreniu jazyka, ktorý by bol kalkulom“, svedčí jednak o veľmi hmlistom chápaní pojmu kalkul, jednak o ignorovaní skutočnosti, že podobné návrhy a nimi iníciované zmeny sprevádzajú takmer celý vývin

prirodzeného jazyka. Neraz ich predkladajú aj jeho najkompetentnejší znalci a kodifikátori – jazykovedci.

Maroš sa vo svojej poslednej replike už druhý raz pokúsil nasmerovať našu diskusiu na hlavnú tému nášho dialógu. Je najvyšší čas pripojiť sa k nemu a zbytok dialógu venovať výhradne vlastným menám. K Marošovej analýze konkrétnych príkladov, ktorú si vyžiadal Dežo, nemám okrem súhlasu čo dodať. Nemôžem však nereagovať na jeho konštatovanie, že na povrch sa vynára (až teraz?) „skutočnosť, že už len vymedzenie ... kategórie [vlastných mien] je problém“. S týmto problémom sme sa mali už dávno vyrovnáť. Čert ber definície, mali by sme sa však zmôcť aspoň na približnú, orientačnú charakteristiku. Nič sa nestane, keď dospejeme k viacerým určeniam súboru vlastných mien. Mohli by sme začať skúmaním, či Marošov návrh na štyri kategórie mien zahŕňa všetky výrazy, ktoré sa nazývajú vlastnými menami – či už v bežnom, alebo odbornom zmysle.

V tejto súvislosti by som sa chcel vrátiť k svojmu návrhu preskúmať charakteristiku, podľa ktorej „vlastným menom je každý výraz, ktorý sa v prirodzenom jazyku označuje výrazom ‚vlastné meno‘“. (Podobné vymedzenie: Rybou je každý živočích, ktorý sa v bežnom jazyku označuje slovom ‚ryba‘.) Zdá sa, že vystihuje Dežovo chápanie vlastných mien, opierajúce sa o používanie výrazu „vlastné meno“ v bežnom jazyku. Dežo ho neodobril náhodou. Táto charakteristika je v istom zmysle triviálna, ale vyjadruje filozofiu jeho prístupu k téme nášho dialógu – poukazuje na váhu, ktorú pripisuje používaniu výrazu „vlastné meno“ v prirodzenom jazyku.

Pokúsím sa ukázať, že táto charakteristika je zavádzajúca. Po prvé, je mnohoznačná, čo pripustil aj Dežo, hoci zatiaľ nám neprezdrazil, v čom spočíva jej mnohoznačnosť (vo svojej 4. replike vyhlásil: „nehovorím o význame, ale skôr o významoch výrazu ‚vlastné meno‘“). Po druhé, napriek jej triviálnosti ju možno spochybniť. Keď sa trochu rozhlíadneme po teréne, ktorý vytyčuje, a začneme dôkladnejšie skúmať vlastnosti a vzťahy ňou vyčlenených výrazov, čoskoro zistíme, že vlastnými menami sa v prirodzenom jazyku nazývajú veľmi rozmanité jazykové útvary. Pri nezaujatom skúmaní pridáme aj na to, že v komunikácii a v usudzovaní najvýznamnejšiu rolu zohrávajú práve mená, ktoré majú referent, teda mená, ktoré Maroš označil výrazom „vlastné mená_{desig}“. Tieto mená sú zrejme nielen najdôležitejšie, ale aj najpočetnejšie a najpoužívanejšie. Ostatné sú v istom zmysle odvodené.

Nedostatočnosť uvedenej triviálnej charakteristiky vlastných mien vyjde najavo vtedy, keď vlastné mená v jej zmysle začneme porovnávať s výrazmi, ktoré sa nenazývajú vlastnými menami, ale majú podobné sémantické a syntaktické vlastnosti a zohrávajú podobnú rolu v úsudkoch i v komunikácii ako vlastné mená s referentom. Označenie „vlastné meno“ sa týmto výrazom neušlo čírou náhodou. Niektoré z nich nazývame „názvami“, napr. hovoríme o názvoch umeleckých diel, a nie o ich vlastných menách. Ani číslovky nepovažujeme za vlastné mená, na čo upozornil už Maroš (hoci zložené označenia čísel sú skôr komprimované deskripcie). S prípadnou výhradou, že výrazy „vlastné meno“ a „názov“ sú synonymá, nemožno súhlasiť, lebo názvy majú aj vlastnosti, vzťahy a iné entity (pozri napr. [7], 112). To znamená, že korekcia triviálnej charakteristiky na vymedzenie „vlastným menom je každý výraz, ktorý sa v prirodzenom jazyku označuje výrazom ‚vlastné meno‘ alebo ‚názov‘“

nepriehádza do úvahy. O arbitrárnosti označenia „vlastné meno“ v prirodzenom jazyku svedčí aj skutočnosť, že niektoré výrazy môžu v jednom jazyku patriť medzi vlastné mená a v druhom jazyku do inej kategórie výrazov. Existujú teda výrazy, ktoré sa nenazývajú vlastnými menami, ale majú všetky významné vlastnosti vlastných mien s referentom.

Na druhej strane vlastnými menami sa v slovenčine nazývajú aj mená v kalendári, ktoré sú čírymi nápismi či zvukmi bez významu. Nie som si istý, či sú – ako konštatoval Maroš – pre filozofa celkom nezaujímavé. V každom prípade to nie sú plnohodnotné jazykové výrazy. Narážam tu aj na neľahký problém identity vlastných mien. Neviem, či som Dežovi dobre rozumel, ale text jeho knižky [6] na s. 54 vzbudzuje dojem, že meno „Sokrates“ označujúce Sokrata pokladá za totožné s menom „Sokrates“ pomenúvajúcim nejakého psa.

Hoci nepopieram heuristický význam uvažovanej charakteristiky, nepochybujem o tom, že na adekvátnejšie určenie súboru vlastných mien potrebujeme iné vymedzenie, vychádzajúce z dôvernejšieho poznania ich syntaktických a sémantických vlastností a zo skúmania najtypickejších predstaviteľov tejto kategórie výrazov – vlastných mien^{desig.}, ktoré majú (alebo aspoň mali) referent. Myslím, že najmä na ne by sme mali sústrediť pozornosť v niekoľkých nasledujúcich kolách nášho dialógu. Vyhňeme sa tým zbytočným a podľa mňa jalovým sporom o tom, ktoré výrazy sú, a ktoré nie sú vlastné mená. Neskôr môžeme do našich úvah pribrať mená, ktorých referent je problematický, potom mená, ktoré referent stratili, a nakoniec mená s fiktívnym referentom.

KAMHAL, D.: Pal'o, v tejto chvíli je jasné, na čom sa určite (prinajmenšom nateraz) nedohodneme. Zhodujeme sa aspoň v tom, že obaja si myslíme, že sme tohto povedali či napísali dosť, aby si čitateľ mohol urobiť svoj vlastný názor.

V prvých dvoch odsekoch tvojej poslednej repliky sa ti celkom nepodarilo vyjadrovať sa k téme významu výrazov „použitie“, „používanie“ atď., ako to proklamuješ v jej úvode. Ja sa obmedzím na niekoľko všeobecných pripomienok, ktoré sa len sčasti dotknú aj našej predchádzajúcej diskusie. Zároveň tým chcem trochu skrátiť svoju repliku, pretože keby som sa mal vyjadrovať k všetkým významovým posunom a dezinterpretáciám – z tvojej aj Marošovej strany – toho, čo som tu naozaj povedal, tento dialóg, ktorý zrejme odstrašil už pomerne dosť čitateľov, by sa neúmerne predĺžil. I tak sa k mnohým veciam z priestorových dôvodov nevyjadrim. Dúfam, že sa ešte nájde pár odolných a pozorných čitateľov, ktorí budú vedieť, prečo v nasledovnom odseku upozorňujem na príslušné rozlíšenia.

Teda všeobecne: V твоjich replikách, aj v tej zatiaľ poslednej, sa, Pal'o, stratilo niekoľko rozlíšení. Predovšetkým, medzi odmietnutím konkrétneho návrhu na používanie nejakého výrazu (dôvody jeho odmietnutia pokladám stále za presvedčivé) a odmietaním navrhovania ako takého je rozdiel; je rozdiel medzi tým, keď jasne a nezahmlene navrhujeme nové používanie (resp. spôsob používania) výrazu a potom ho odlišujeme od bežného používania, a tým, keď ho navrhujeme, a potom ho dôsledne neodlišujeme; je rozdiel medzi tým, keď navrhujeme dôsledne odlišovanie dvoch výrazov, a tým, že ich potom dôsledne neodlišujeme; je rozdiel medzi hovo-

rením o *dôvode* len čiastočného akceptovania kritiky a hovorením o čiastočnom akceptovaní kritiky (k tomu o chvíľu pridám pár viet); je rozdiel medzi akceptovaním bežného používania výrazu „vlastné meno“ a ponúknutím charakteristiky „vlastným menom je každý výraz, ktorý sa v prirodzenom jazyku označuje výrazom ‚vlastné meno‘“ (táto *tvoja* charakteristika má, „zdá sa“, podľa teba vystihovať *moje* chápanie vlastných mien); je rozdiel medzi tým, keď sa *nevyjadruje* k niečomu ako k charakteristike a pripustením, že nejaká charakteristika je mnohoznačná; je rozdiel medzi hovorením o viacznačnosti výrazu „vlastné meno“ a hovorením o mnohoznačnosti nejakej jeho charakteristiky; je rozdiel medzi hovorením o triviálnej odpovedi na otázku, či „vlastným menom je každý výraz, ktorý sa v prirodzenom jazyku označuje výrazom ‚vlastné meno‘“, a hovorením o triviálnej charakteristike vlastných mien; je rozdiel medzi dožadovaním sa detailného opisu overovania filozofickej hypotézy (ako to správne citoval Maroš, hoci to potom podľa mňa neurobil) a dožadovaním sa analýzy konkrétnych prípadov (ako si mi to nesprávne pripísal ty) atď., atď.

Teraz tých pár sľúbených viet k jednému z rozlišovaní. Napísal som: „Keby sme v budúcnosti akceptovali *tento druh dôvodu* (kurzívou dávam dodatočne) len čiastočného akceptovania kritiky, mohli by sme kedykoľvek vykĺznuť spod ľubovoľnej kritiky.“ Ty si napísal: „Vôbec si nemyslím, že čiastočným ‚akceptovaním kritiky‘ možno ‚kedykoľvek vykĺznuť spod ľubovoľnej kritiky‘.“ Nuž, môžem ťa ubezpečiť, že si to nemyslím ani ja. Nevieť však, s kým v tejto veci polemizuješ. Hovoril som predsa jasne o *tvojom dôvode* čiastočného akceptovania kritiky, nie o samotnom *čistočnom* akceptovaní. Nad tým dôvodom som sa pozastavil preto, lebo znel asi takto: „... keby som bol pred výraz ‚významnejšie‘ vsunul dodatok ‚v niektorých kontextoch...‘“ Domnieval som sa, že je jasné, na čo upozorňujem: Takýto „dôvod“ by sme mohli zovšeobecniť a kedykoľvek povedať napríklad: „Keby som bol povedal niečo iné, bola by *tvoja* kritika len čiastočne akceptovateľná.“ Nevyjadroval som sa a nebudem sa vyjadrovať k tomu, *čo by si bol mohol povedať*, ale k tomu, čo si povedal a povieš.

Ešte jedna vec: Bežný jazyk nepovažujem za modlu, no na druhej strane si myslím, že „oháňanie sa“ autoritou bežného jazyka nevyvoláva omyly a zmytky. Vyvoláva ich okrem iného nerozlišovanie medzi bežným používaním nejakého výrazu a (napríklad) jeho novozavedeným významom.

Toľko k významovým posunom a dezinterpretáciám. Nerád sa takto opakujem, ale ak nemáme viesť dialóg s fiktívnymi partnermi či oponentmi, mali by sme sa navzájom pozornejšie počúvať alebo čítať.

A teraz konečne priamo k téme vlastných mien. Paľo upozornil na rozdiel medzi výrazmi „meno“ a „názov“ v bežnom jazyku. (Mimochodom, mňa zasa jeden zo študentov upozornil, že na rozdiel od toho, ako som sa vyjadroval na seminároch, sa v mnohých prípadoch v bežnom jazyku používa výraz „meno“, nie „vlastné meno“.) Hoci sa v slovníkoch výrazy „meno“ a „názov“ uvádzajú ako synonymné, faktom je, že v bežnom jazyku naozaj dávame podľa okolností prednosť jednému výrazu pred druhým. Hovoríme napríklad o názvoch farieb, názvoch geografických objektov atď. Nevieť, ako je to v iných jazykoch, ale napríklad v angličtine sa používa výraz

„name“ aj v prípadoch, ktoré je vhodnejšie preložiť do slovenčiny výrazom „názov“. Ak by som mal z tohto hľadiska pozmeniť svoju argumentáciu, zmeny by viedli v zásade len k jej „zdvojeniu“, t. j. hovoril by som osobitne o výraze „vlastné meno“ (resp. len „meno“) a osobitne o výraze „názov“. Predpokladám, že potom v diskusii aj vy, teda napríklad Maroš by na mnohých miestach svojej poslednej repliky musel nahraďiť výraz „vlastné meno“ výrazom „názov“. Znamenalo by to však aj to, že charakteristiky triedy vlastných mien v tomto užšom zmysle slova by sa týkali slovenčiny a jazykov s obdobným rozlišovaním. (Ako by sme napríklad do angličtiny preložili vetu „Výrazy ‚meno‘ a ‚názov‘ sú synonymá“?)

Neviem, či sa ešte v dialógu dostaneme k tým podivuhodným výrazom v kalendári, ktoré sú podľa Paľa čírymi nápismi či zvukmi bez významu, dokonca vraj nie sú plnohodnotnými výrazmi. Preto mám v tejto súvislosti pre Paľa pár otázok už teraz: Je slovenské krstné meno „Jozef“ plnohodnotným výrazom? Ak nie, tak prečo? Ak je tu kritériom to, či sa meno referenčne použije alebo nie, nejde o zamieňanie výrazu s jeho použitím?

Za zamieňanie výrazu (mena) s jeho použitím pokladám aj Marošov návrh rozlišovať rôzne kategórie vlastných mien – minimálne v prípade ním navrhovaných kategórií „vlastné meno_{desig}“ a „vlastné meno_{fikt}“.

Paľo v závere repliky hovorí, že „na adekvátnejšie určenie súboru vlastných mien potrebujeme iné vymedzenie, ktoré vychádza z dôvernejšieho poznania ich syntaktických a sémantických vlastností a zo skúmania „vlastných mien_{desig}“, ktoré majú či mali referent. Predpokladom (adekvátnejšieho) poznania syntaktických a sémantických vlastností nejakého súboru vlastných mien je to, že ho dokážeš identifikovať – buď na základe bežného významu výrazu „vlastné meno“, alebo na základe inak vymedzeného významu. V druhom prípade však hrozí pohyb v kruhu – to, ako si mená vymedzíš, určí ich syntaktické a sémantické vlastnosti. Ak za „najtypickejších predstaviteľov tejto kategórie výrazov“ pokladáš vlastné mená_{desig}, tak si vlastne špecifikoval ich vlastnosti.

Chceš zistiť, ktoré výrazy *sú* vlastnými menami, alebo to už vieš a chceš ich (adekvátnejšie) charakterizovať? Ak to už vieš, tak na základe čoho? Ak to ešte nevieš, ako potom vieš, ktoré či aké výrazy máš charakterizovať? (Mimochodom, to je jedna z vecí, ktorú som mal na mysli, keď som od Maroša chcel detailný opis overovania filozofickej hypotézy.) Ďalej, aké je tvoje kritérium adekvátnejšej charakteristiky?

Paľo ponúka definície čertovi a hovorí, že by sme sa mali zmôcť aspoň na približnú, orientačnú charakteristiku. Maroš zasa hovorí, že neuviedol definíciu, ale len „zopár charakteristík“. Zámer je jasný – chcete sa vyhnúť námietke, že *neopisujete* mená v bežnom jazyku. Myslím si však, že také jednoduché to zasa nebude. Uvidíme. (Maroš opäť vyťahuje na svetlo definície, ktoré sú záznamom aktuálnej praxe a v ideálnom prípade by sme asi nakoniec k nejakej takej mali dospieť.) Aké pozoruhodné, že máme problém s vymedzením kategórie vlastných mien – ktorý podľa mňa spočíva v chápaní onoho „vymedzenia“, – hoci podľa Paľa sme sa s týmto problémom už mali dávno vyrovnat'!

Obaja považujete referovanie pomocou mena, referenčné použitie mena, za najdôležitejšie. (Paľo hovorí o menách, ktoré majú referent, ako o najdôležitejších, najpočetnejších a najpoužívanejších, Maroš zasa opakuje, že pre filozofa sú zaujímavú len výrazy, ktoré sa týkajú vzťahu jazyk – svet.) Mám síce odlišný názor na to, čo je a čo nie je filozoficky zaujímavé, aj na význam mien ako druhu výrazov, ale skúsme v duchu Paľovho návrhu postupne charakterizovať skupiny mien podľa toho, či a ako sa referenčne používajú. Ktovie, pri troche šťastia sa možno dostaneme aj k iným spôsobom používania mien.

Maroš na jednej strane uznáva, že niektoré podkategórie vlastných mien nespĺňajú požiadavku rigidného designovania, syntaktickej a sémantickej jednoduchosti a nedeskriptívnosti, a na druhej strane odo mňa fakticky chce, aby som mu znova „detailne, ale naozaj detailne“ ukázal, ktoré výrazy považované za vlastné mená „(v druhom zmysle, lebo práve o ten mi ide)“ nie sú rigidnými designátormi. Milý trik, ktorého sa pritom dopúšťa, spočíva práve v tom, čo uvádza v zátvorke. Vlastné mená v tom druhom zmysle sú totiž podľa neho výrazy, ktoré „používame na označovanie ľudí a vecí pri rôznych príležitostiach“. Navrhujem ísť na to priamo, bez okľuky, napríklad takto: Nech sú vlastné mená všetky výrazy, ktoré rigidne designujú. A teraz mi ukážte, ktorý výraz v tomto druhom zmysle nie je rigidný designátor!

Teraz trochu vážne. Tým, že budeme odlišovať, o ktorom poddruhu vlastných mien alebo o ktorom spôsobe použitia mien budeme hovoriť – lebo podľa mňa Marošom navrhnuté indexy zmiešavajú jedno s druhým –, nič nepokazíme. Súhlasím teda s tým, aby sme začali „vlastnými menami_{desig}“ teda podľa mňa referenčne použitými vlastnými menami (aj názvami). Okrem toho však navrhujem, aby sme sa ešte predtým pristavili pri charakteristikách, ktoré navrhol Maroš, t. j. pri rigidnom designovaní, syntaktickej a sémantickej jednoduchosti a nedeskriptívnosti. Inak povedané, bol by som rád, keby Maroš tieto charakteristiky charakterizoval.

Na záver ešte odpoveď na otázku z posledného odseku Marošovej repliky: Filozofické problémy v súvislosti z vlastnými menami považujem za dôsledky konfúzií, ktoré však môžu mať viacej príčin, nielen tú, ktorú uvádzaš, a ich „riešenie“ znamená pre mňa to isté ako ich odstránenie. V tomto dávam plne za pravdu neskorému Wittgensteinovi.

ZOUHAR, M.: Obaja ste vo svojich posledných replikách nadhodili množstvo tém, ktoré sa priamo týkajú vlastných mien. Myslím, že Paľov návrh začať vlastnými menami_{desig} a až potom prejsť k ostatným druhom je rozumný a metodologicky správny. To sme mali urobiť už dávno. Dežo však upozorňuje, že pri takomto rozlišovaní dochádza k zámene vlastného mena s jeho použitím, ale zdá sa, že je ochotný pristúpiť na túto hru. Domnievam sa, že jeho obavy nie sú celkom namieste. V jazyku existuje skupina výrazov, ktoré niečo označujú nezávisle od toho, či ich niekto použil, resp., aby som bol presnejší, v jazyku existujú výrazy, mená, ktoré majú svojich nositeľov a referujú na nich aj vtedy, keď ich nikto momentálne referenčne nepoužíva na označenie daných objektov. Má výraz „Dezider Kamhal“ – teda, Dežo, *tvoje* meno – nositeľa aj vtedy, keď ho momentálne nikto nepoužil na referovanie? Určite má. V opačnom prípade by boli mnohé tvrdenia, ktoré považujeme za pravdivé, neprav-

divými. Napríklad keby som povedal „Výraz ‚Dezider Kamhal‘, ktorý je menom istého slovenského filozofa, má viac slabík ako meno Pavla Cmureja“, moje tvrdenie by bolo nepravdivé v prípade, keď nikto v čase mojej výpovede referenčne nepoužil meno „Dezider Kamhal“. (Poznamenávam, že v uvedenom príklade je Dežovo meno zmienené, nie použité, ako je to v prípade Paľovho mena, takže Dežovo meno tu skrátka nie je referenčne použité na Dežovo označenie, hoci Paľovo takto použité je.) Ak raz máš v matrike priradené meno, je to stále tvoje meno, si jeho nositeľom. Pre mňa to, inými slovami, znamená, že toto tvoje meno je v trvalom vzťahu referencie, kde jedným argumentom je daný výraz a druhým argumentom si ty. Tvrdiť, že tento vzťah existuje iba pri použití daného výrazu, sa mi nezdá v poriadku. Samozrejme, treba tu rozlišovať medzi referenciou ako vzťahom v uvedenom zmysle a referenciou, resp. referovaním, ako rečovým aktom. Netvrdím, že vlastné meno vykonáva rečový akt; to naozaj dokážu len používatelia jazyka. Dežo však, zdá sa, ignoruje referenciu ako vzťah; možno nie je presvedčený o jej existencii. Alebo, aby som bol presnejší, termín „referencia“ doteraz v dialógu používal výlučne v zmysle rečového aktu. Mám si preto domyslieť, že referenciu ako vzťah neuznávaš? A ak ju neuznávaš, tak prečo?

Prv, než prejdem k charakteristikám vlastných mien, musím uviesť ešte jednu poznámku. Dežo položil Paľovi sugestívne otázky: „Chceš zistiť, ktoré výrazy *sú* vlastnými menami, alebo to už vieš a chceš ich (adekvátnejšie) charakterizovať? Ak to už vieš, tak na základe čoho? Ak to ešte nevieš, ako potom vieš, ktoré či aké výrazy máš charakterizovať?“ Budem taký drzý, že si dovoľím aspoň naznačiť odpoveď na ne ja. (Paľo, dúfam, prepáči: samozrejme, neupieram mu tým právo reagovať na ne.) Samozrejme, že vieme, ktoré výrazy sa považujú za vlastné mená, keďže ovládame jazyk. Vo veľkej väčšine prípadov dokážeme ako používatelia jazyka posúdiť, či daný výraz je alebo nie je vlastným menom. Poznáme reprezentantov extenzie pojmu *vlastné meno*, ale to ešte neznamená, že poznáme aj tento pojem sám; a oň práve ide pri všetkých pokusoch o vymedzenie vlastných mien. Pravda, v prirodzenom jazyku sa viacero druhov výrazov nazýva vlastnými menami. Niektoré majú nositeľov, iné nemajú, niektoré sú jednoslovné, iné viacslovné, niektoré neobsahujú ako svoju súčasť druhový termín, iné obsahujú atď. Preto sa zaujíname o to, čo majú spoločné napríklad všetky vlastné mená, ktoré majú nositeľov, pričom ostatné ignorujeme. Áno, Dežo, vieme, čo sú vlastné mená, ale nevieme, aké sú napríklad charakteristické vlastnosti množiny všetkých vlastných mien, ktoré majú nositeľov. Preto navrhujeme pre ne rozličné vlastnosti a testujeme ich. Domnievam sa, že opisujeme vlastné mená v bežnom jazyku (čo si Dežo zjavne nemyslí a obviňuje nás, že hľadáme rôzne vývrtky, ako sa vyhnúť tejto námietke). Neopisujeme však *všetky* vlastné mená. Preto by som nepokladal za korektné uvádzať ako protipríklad také mená, ktoré zámerne vylučujeme zo sféry skúmania. Spomínaný Paľov návrh chápe práve v tomto kontexte.

A teraz k tým charakteristikám. Dežo sa dopustil mliej, no určite nezamýšľanej nekorektnosti. Veľkodušne odobril naše hľadanie primeraných charakteristík slovami: „Navrhujem ísť na to priamo, bez okľuky, napríklad takto: Nech sú vlastné mená všetky výrazy, ktoré rigidne designujú. A teraz mi ukážte, ktorý výraz v tomto dru-

hom zmysle nie je rigidný designátor!“ Problém je v tom, že žiadny teoretik vlastných mien nezačne skúmanie vyhlásením: „Nech sú vlastné mená všetky výrazy, ktoré rigidne designujú.“ Východisko, resp. jedna z charakteristík znie skôr takto: *Všetky vlastné mená, ktoré referujú, referujú rigidne.* Táto formulácia je dostatočne opatrná, ale zároveň aj netriviálna. Opatrnosť spočíva v tom, že sa v nej explicitne zužuje pozornosť na referujúce vlastné mená a iba takýmto menám sa pripisuje referenčná rigidnosť; netriviálnosť spočíva v tom, že veta sa začína všeobecným kvantifikátorom, takže ak je pravdivá, poskytuje zaujímavú informáciu o celej množine istého druhu vlastných mien, a v takom prípade poukazuje na vlastnosť, ktorú môžeme považovať za charakteristickú vlastnosť množiny (referujúcej) vlastných mien. Falzifikovať danú vetu znamená nájsť vlastné meno, ktoré referuje nerigidne (a nie napríklad vlastné meno, ktoré vôbec nereferuje). Vtipnosť Dežovej výzvy spočíva v tom, že je nerealizovateľná: Najprv chce, aby sme zobrali množinu všetkých rigidných designátorov (a stotožnili ich s vlastnými menami), a vzápätí nás vyzýva, aby sme z tejto množiny vybrali prvok, ktorý nie je rigidným designátorom. No, veľa šťastia pri takom hľadaní!

Druhú charakteristiku vyjadruje tvrdenie: *Všetky vlastné mená, ktoré referujú, referujú na svojich nositeľov aj vtedy, keď ich v skutočnosti neopisujú.* Falzifikáciou bude objav referujúceho vlastného mena, ktoré svojho nositeľa vyčleňuje tým, že ho opíše. Nieкто by mohol byť v pokušení uviesť napríklad výraz „Richard Levie Srdce“ – veď nositeľ tohto mena bol odvážny, takže ho toto meno opisuje. No o to v skutočnosti nejde. Vieme si predstaviť situáciu, v ktorej je nositeľ tohto mena v skutočnosti zbabelý. (Pozor – nie situáciu, v ktorej by sa stal nositeľom tohto mena niekto iný, kto je v skutočnosti zbabelý!) Bolo by síce nenáležité nazývať ho naďalej menom „Richard Levie Srdce“, ale v žiadnom prípade by to nebolo nemožné. Takže aj keby nositeľ tohto mena nebol odvážny, neznamenalo by to, že by prestal byť nositeľom tohto mena.

A napokon: *Všetky vlastné mená, ktoré referujú, sú sémanticky (aj syntakticky) jednoduché výrazy.* Toto tvrdenie je dôsledkom predchádzajúceho tvrdenia o nedeskriptivnosti vlastných mien. Keďže vlastné mená majú nositeľov priradených na základe konvencie, bez toho, aby tieto objekty mali nejaké zaujímavé vlastnosti (napríklad byť autorom toho a toho), musíme z hľadiska sémantiky považovať mená za jednoduché; v opačnom prípade by sme totiž museli sémanticky obsah mena dostať kompozične, nie na základe čírej konvencie. A preto musíme skrátka aj ignorovať skutočnosť, že mnohé mená pozostávajú z viacerých výrazov, a musíme ich považovať za syntakticky jednoduché. Pri syntaktickej analýze vety by sme teda mali aj mená pozostávajúce z viacerých slov brať ako ďalej nedeliteľné jednotky.

To sú v stručnosti naznačené hlavné charakteristiky vlastných mien. Nechcem tvrdiť, že dohromady tvoria definíciu charakteristiky (a tvrdím to z iných dôvodov, než aké naznačuje Dežo). V každom prípade sú podľa mňa nevyhnutnými podmienkami, ktoré musí výraz splniť, aby bol vlastným menom; netvrdím, že sú zároveň podmienkami dostatočnými (preto tá opatrnosť s definovaním; druhý dôvod, prečo s definovaním váham, spočíva v tom, že Dežovo chápanie definície je dosť reštriktívne, a preto by vznikali irelevantné problémy vyvolané práve jeho odporom k urči-

tým druhom definícií). Posledná poznámka: Dával som si dostatočný pozor na to, aby som neustále zdôrazňoval, že momentálne ide o referujúce vlastné mená, resp. vlastné mená_{desig.}. Teraz túto skutočnosť opätovne podčiarkujem.

(pokračovanie)

Pavel Cmorej
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava

Dezider Kamhal
Katedra aplikovanej informatiky
Fakulta matematiky, fyziky
a informatiky UK, Mlynská dolina
842 48 Bratislava

Marián Zouhar
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava

LITERATÚRA

- [1] CMOREJ, P. (2004): Používanie, spôsob používania a význam jazykových výrazov. In: *Používanie, interpretácia a význam jazykových výrazov*. Veda, Bratislava 2004, 35 – 48.
- [2] CMOREJ, P. (2005): Semivýrazy a výrazy. In: Sousedík, P. (ed.): *Jazyk, logika, veda*. Filosofia, Praha, 63 – 88.
- [3] CORAZZA, E. (2004): *Reflecting the Mind. Indexicality and Quasi-Indexicality*. Clarendon Press, Oxford.
- [4] DEVER, J. (2001): Complex Demonstratives. *Linguistics and Philosophy* 24, 271 – 330.
- [5] GAHÉR, F. (2004): *Logika pre každého*. 3. vydanie. Iris, Bratislava.
- [6] KAMHAL, D. (2003): *Význam a jazyková prax*. Univerzita Palackého, Olomouc.
- [7] ONDRUS, P. – HORECKÝ, J. – FURDÍK, J. (1980): *Súčasný slovenský jazyk. Lexikológia*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava.
- [8] RUSSELL, B. – WHITEHEAD, A. N. (1963): *Principia Mathematica*. I. zväzok. Cambridge University Press, Cambridge.
- [9] SOAMES, S. (2002): *Beyond Rigidity*. Oxford University Press, Oxford.
- [10] ZOUHAR, M. (2004): *Podoby referencie*. Iris, Bratislava.